**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

**THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW;
THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES**

DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.11
УДК: 340.1

Криховецький І. З.,
кандидат економічних наук, Університет Короля Данила

**ФРАКЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЛІВ
ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ**

У статті аналізуються правові засади організації Галицького сейму, визначається процес фракційної організації українських та польських послів. Саме сеймова фракція кваліфікується як добровільне об'єднання депутатів сейму з метою чіткої організації роботи та внутрішньої комунікації. З огляду на те, що правових підстав до організації сеймових фракцій у ХІХ ст. не існувало, депутати керувалися виключно практичними потребами – наявністю 15 голосів для винесення рішення на розгляд сейму чи блокування розглядуваної постанови. Окрім того, сеймові фракції українських та польських послів формувалися з огляду на національний та політичний чинники. При цьому в українців домінуючим був саме національний, який, з огляду на малу кількість послів дозволяв ефективно протистояти полякам. Для поляків – домінуючим був політичний чинник, адже з перших років існування сейму, в їх середовищі виокремилася 5 політичних течій-партій, які формували у сеймі власні фракції, які навіть по відношенню до «українського питання» мали різні погляди. Характерно, що впродовж 1860–1870-х рр. мало місце входження українських депутатів до польських сеймових фракцій і навпаки – польські депутати сільського походження часто входили до складу української сеймової фракції «Руський клуб», адже керувалися насамперед соціальними питаннями. Вагомий вплив на фракційну і загалом сеймову діяльність мала саме соціальна приналежність депутатів. Так, якщо у 1860 – на початку 1870-х серед українських сеймових послів домінували представники духовенства, то тільки на межі ХІХ–ХХ ст. політичний провід переходить до світської інтелігенції – правників, адвокатів. Натомість у середовищі польських політичних фракцій влада належала представникам світської інтелігенції, які належали до заможних прошарків суспільства. При цьому, саме українська сеймова фракція відрізнялася чіткістю організаційного оформлення та дисципліною. Констатується, що за понад 50 років діяльності сейму, жодних нормативних актів, що регулювали б процес формування сеймових фракцій не було видано ані центральною владою, ані самим сеймом. Створення сеймових фракцій було компетенцією самих депутатів чи політичних угруповань, які були представлені у вищому представницькому органі краю.

Ключові слова: сейм, фракція, депутати, Австро-Угорщина, Галицький сейм.

Актуальність теми. Включення західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів призвело не тільки до кілька ступеневої трансформації існуючого суспільно-політичного і правового укладу, а й до трансформації правосвідомості пересічних українців, які з поміж інших, отримали широкі політичні права і могли обирати та бути обраними послами до крайового сейму, а згодом і до імперського парламенту. Створення у 1861 р. крайового сейму та його подальша діяльність, стали ключовим моментом в процесі становлення та інституціоналізації українського національного руху. Досвід парламентської діяльності, зростання правової культури населення, формування різних напрямів і течій у галицькому політикумі, було тільки незначною складовою цілого комплексу проблем, що далось реалізувати в роки функціонування сейму та після його закриття. Сейм перетворився на осередок українсько-польських політичних стосунків, що набули легальних рис і, як правило не виходили за межі сейму, або були прямим наслідком дебатів, що виникали між українськими та польськими послами. Саме протистояння у стінах сейму, дебати стосовно основних питань соціального, культурного та мовного розвитку краю, спричинилися до політизації національного руху. Основою до витворення політичних партій українців та поляків були саме сеймові фракції.

Наукова актуальність нашого дослідження обумовлюється потребою вивчення правових засад організації української та польських фракції Галицького крайового сейму, які були не тільки основою організаційної структури парламентаризму, а й стали першим кроком на шляху політичного оформлення національних рухів. Окрім того, необхідно вивчити наявні правові підстави до фракційної організації, якщо такі мали місце в системі австрійського парламентського законодавства другої половини XIX – початку XX ст.

Метою дослідження є виявлення правових засад організації та встановлення статусу української та польської сеймової фракції другої половини XIX – початку XX ст., а також встановити форми впливу парламентської діяльності на правосвідомість та державно-правову думку, процес формування політичних партій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історико-правовій науці інтерес до діяльності Галицького сейму активізувався впродовж останнього десятиліття, хоча починаючи з кінця XIX ст. появлялися перші наукові розвідки присвячені цій проблематиці. Так, першим дослідником діяльності сейму та його української фракції був К. Левицький, який з поміж іншого, звернув увагу на процес фракційної організації послів й вказував на високий рівень організаційного оформлення саме української фракції [5]. В радянський період, з огляду на домінування ідеологічних стереотипів та обмежень на певні наукові теми, окремі питання політичної діяльності українців досліджував В. Кульчицький, під керівництвом якого, в роки незалежності було захищено перше дисертаційне дослідження присвячене саме діяльності Галицького крайового сейму [6].

Серед сучасних українських дослідників питання правових засад українського парламентаризму та навколо парламентських об'єднань є об'єктом дослідження істориків та правників.

Загалом, методологічною основою нашого дослідження стали праці О. Аркуші, І. Бойка, Л. Ілина, В. Євдокимова, О. Мікули, М. Мудрого, П. Тищика, І. Чорновола та ін.

Можна констатувати, що проблема діяльності сейму, процес формування сеймових фракцій і їх вплив на національно-визвольні рухи українців і поляків, процес їх політизації, розглядалася дослідниками епізодично і в рамках окремих політико-правових подій чи процесів. Комплексне дослідження проблеми організації сеймових фракцій не здійснювалося.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середина XIX ст. стала часом активних конституційних перетворень в імперії Габсбургів, а їх наслідком було створення у кожній провінції крайового сейму – представницького органу влади. Не зважаючи на обмежені повноваження сеймів, їх робота активізувала національні рухи, особливий вплив мала діяльність Галицького сейму, який був одним із найактивніших з поміж інших сеймів імперії, а протистояння між українськими і польськими сеймовими послами викликало інтерес навіть у віденської преси.

Характерно, що українсько-польське політичне протистояння, яке в умовах існування сейму набуло чітких правових рис, було до певної міри закономірним, адже, як слушно зауважує Л. Ілин, що саме «з другої половини XIX ст. коли сформувалася чітка національна самоідентифікація українців, активізувався міжнаціональний чинник, який часто виступав каталізатором національно-політичного руху» [2, с. 60]. Це формулювання є надзвичайно влучним, адже епоха конституціоналізму, що наступила в Австрійській імперії в другій половині XIX ст. не тільки активізувала політичне життя і національний рух, а й сформувала об'єктивні умови для того, щоб українці змогли реалізувати на практиці власні політичні, а згодом і державницькі ідеї.

Одночасно, слід звернути увагу й на те, що національна самоідентифікація формувалася в тому числі й завдяки діяльності сейму, а також тих політичних процесів, що супроводжували процес функціонування вищого представницького органу краю, а саме – виборів. Окрім того, протистояння з поляками активізувалося саме на передодні та під час виборів, і мабуть було основним каталізатором до політизації національного руху. Однак, ці процеси рідко межували з чистою політикою, як наслідок усі виборчі кампанії супроводжувалися масовими порушеннями, зловживаннями, фальсифікаціями.

Цікаво, що вибори і довокловиборча боротьба демонстрували рівень політичної свідомості представників кожної з чотирьох курій. Власне польська дослідниця М. Семчишин, констатувала, що вибори до Галицького сейму були мірилом суспільно-політичної активності, особливо це проявлялося на прикладі Львова [11, р. 67]. Політична і суспільна активність, яка виникала під час виборів свідчила про вагомість сеймового мандату, а тому й процес організації сеймових фракцій став закономірним.

Визначаючи правові засади фракційної організації, то жодним нормативно-правовим актом, що регулював створення та діяльність Галицького сейму, не передбачалася обов'язковість фракційної організації послів. Більше того, подібного документа не було видано і впродовж усіх 50 років існування сейму. Власне і самі депутати Галицького сейму не

приділяли уваги організаційній регламентації фракцій і вважали їх звичайним і закономірним інструментом парламентської діяльності. Створення сеймових фракцій було компетенцією самих депутатів чи політичних угруповань, які були представлені у вищому представницькому органі краю. Відповідно, кожен з них по різному відносився до структури фракції, її компетенції і межі впливу на сеймову діяльність. Причин такої ситуації декілька. По-перше, в самій політико-правовій практиці середини XIX – початку XX ст. була відсутня ідея фракційної організації послів, як інструменту законодавчого органу. По-друге, подібні об'єднання депутатів були формальними і опиралися на соціальну, територіальну, майнову, політичну чи національну приналежність послів. По-третє, самі принципи парламентаризму досліджуваного періоду не вимагали наявності фракційної структури депутатів, однак норми про мінімальну кількість послів-однородців стосовно подання законопроекту, сформували для цього об'єктивні передумови.

Виходячи із згаданого вище, саме національний чинник став ключовою передумовою до формування сеймових фракцій. При цьому, слід зауважити, що саме вплив польського політикуму був визначальний, адже діяльність польських політичних угруповань була зразком для українців. Саме під впливом поляків, які володіли абсолютною сеймовою більшістю і політичним досвідом, українці почали організовувати власні фракційні утворення, які окрім політичного, мали і практичне значення – дозволяли виконувати процесуальні вимоги до кількості депутатів, що ініціюють законопроект чи пропонують його переглянути. Власне, для винесення питання на розгляд, потрібен був підпис 15 депутатів.

Для задоволення формальної вимоги стосовно законодавчої ініціативи, ані польське, ані українське сеймове представництво не мало виразної фракційної організації. Однак, якщо полякам вона практично була не потрібна, адже вони володіли абсолютною більшістю, то для українців – це було критично важливим. Зрештою, в процесі формування сеймових фракцій відіграв роль принцип «органічної доцільності», коли об'єднання депутатів зі спільними інтересами, соціальним походженням чи національною приналежністю було закономірним. В перші дві сеймові каденції, для українців визначальним був етнічний фактор, коли послі орієнтувалися не на фракційну, а на національно-політичну приналежність. Такий підхід був закономірним, адже: по-перше, як в українців, так і в поляків був відсутній досвід сеймової чи парламентської діяльності (становий сейм кінця XVIII – початку XIX ст. не передбачав дискусій послів, а тому поділ на фракції був не потрібний); по-друге, політичні течії в середовищі українців почали формуватися у 1848–1849 рр. і тільки зі створенням сейму набули практичної обґрунтованості.

Після створення сейму, об'єднання українців отримало назву «Руський клуб», що знову ж таки, з огляду на національну приналежність окреслювало коло осіб, що належали до цього об'єднання. Слушним є зауваження Л. Ілина, що українська сеймова фракція формувалася скоріше за національним, ніж за політичним принципом та за зразком польських клубів [4, с. 99]. Однак, по мірі зростання політичної свідомості послів поглиблювалися внутрішні

суперечності в українському політикумі, які полягали в різному баченні національного питання, правового статусу Галичини, мови, системи шкільництва та ін. Це в кінцевому випадку призвело до того, що на початку ХХ ст. москвофіли і народовці почали формувати окремі фракційні об'єднання. Але навіть у цьому випадку, була відсутня прив'язка української сеймової фракції до конкретної партії, що виникли у 1890-х рр. Це було наслідком того, що перші українські партії Галичини були об'єднанням однопідумців стосовно майбутнього розвитку краю в межах імперії Габсбургів. Сподівання на останніх перешкоджало утвердженню класичної державно-правової думки, яка дозволяла в тому числі активізувати сеймову та парламентську діяльність.

Значний вплив на політичну думку галицьких українців, у тому числі й на процес їх фракційної організації, мала соціальна приналежність. У 1860–1870-х рр., виходячи з того, що політичний провід українців знаходився в руках духовенства, а митрополит користувався найбільшим авторитетом у суспільстві, саме він очолював сеймову фракцію «Руський клуб». Так, після створення сейму в 1861 р. керівником сеймової фракції українців був митрополит Г. Яхимович. Подібні явища мали місце і в середовищі польських політичних угруповань, однак, на чолі їх фракцій як правило перебували світські особи. Те, що представник українського духовенства став на чолі політичного проводу, обумовлювалося кількома причинами. По-перше, до середини ХІХ ст. саме духовенство становило основу освіченої інтелігенції Галичини. Власне на межі ХVІІІ–ХІХ ст. І. Франко справедливо констатував, що соціальний склад краю – це «хлоп і поп» з тонесеньким прошарком інтелігенції, що виводилася з цих двох станів» [1]. По-друге, з огляду на низький рівень освіченості пересічних громадян, саме представники духовенства користувалися найбільшою довірою і часто представляли інтереси селян у взаєминах з місцевою владою.

Можна стверджувати, що саме духовенство становило основу національного руху до середини ХІХ ст., і тільки на початку 1870-х рр. зростає зацікавленість політичним життям серед представників світської інтелігенції, які поступово перебирають на себе функції національного проводу, однак цей процес проходив досить повільно. Зрештою, ще в 1867 р. у Галичині не було жодного адвоката, здатного вести справи українською мовою. Фактично друга половина 1870-х рр. стала часом глибокої трансформації українського національного руху, коли відмінності у правових поглядах народовців, москвофілів і радикалів, стали основоположними. Саме ці протиріччя призвели до того, на виборах 1877 р. українці змогли вибороти лише 15 мандатів.

Однак, саме міжнаціональне протистояння з поляками, було для українців консолідуючим чинником. Відповідно, з метою отримання більшої кількості посольських мандатів, москвофіли і народовці саме на передодні та під час сеймових виборів об'єднувалися. У результаті співпраці народовців й москвофіл на сеймових виборах 1889 р. українська фракція у сеймі здобула 16 мандатів (9 отримали народовці, а 7 – москвофіли) і таким чином мала можливість уже самостійно вносити запити до уряду не вдаючись до підтримки польських послів.

Стосовно внутрішньої організації сеймової фракції українців, то протягом перших двох каденцій вона не відрізнялася порядком і стабільністю. Засідання відбувалися рідко, не мали вагомих практичних наслідків. «Руський клуб», фізично, засідав у правій частині залу засідань, демонструючи тим самим свої проурядові ліберальні настрої. Вперше, свій керуючий провід, вдалося обрати тільки під час третьої каденції 1870–1876 рр. Упродовж трьох сеймових каденцій ХХ ст., українські сеймові фракції носили наступні назви: 1901–1907 рр. – «Руський соймовий клуб»; 1908–1913 рр. – «Українсько-руський соймовий клуб»; 1913–1914 рр. – «Український соймовий клуб» [8, с. 58; 3, с. 8].

І. Чорновол, досліджуючи діяльність української сеймової фракції у 1861–1901 рр. вказує, що «Руський клуб» був набагато дисциплінованим і організованим, на відміну від польських фракцій [9, с. 56]. Засідання фракції велися регулярно, чітко документувалися, а зафіксований у стенограмах засідання зміст, свідчить про жваві дискусії з окремих питань. Це, насамперед є свідченням того, що в політичному плані українська фракція була не однаковою, а також про інтерес депутатів до питань шкільництва, соціального і культурного розвитку краю. Зрештою і в стенограмах сейму знаходимо свідчення, що українським послам були цікаві усі питання, що піднімалися на сеймових засіданнях і вони долучалися до дискусій з польськими депутатами.

Цікавим видається той факт, що рішення, які приймалися на засіданні української фракції, були обов'язковими для виконання всіма її членами. Це вкотре підтверджує високий рівень організаційного оформлення.

Оскільки склад української фракції значною мірою залежав від соціальної структури то впродовж свого існування він еволюціонував. Якщо спочатку тут переважали греко-католицькі священики, то на межі ХІХ–ХХ ст. спостерігається появою в українській фракції крайового сейму першого покоління українських професійних політиків. В останній каденції Галицького сейму з 32 депутатів 20 були правниками. Це сприяло активізації діяльності української фракції, оскільки ці депутати по-перше були високоосвіченими людьми; по-друге добре знали австрійське законодавство, а отже могли вносити пропозиції і відповідні поправки; по-третє були відносно матеріально незалежними. Однак це не означало, що ці люди повністю розійшлися зі своєю попередньою діяльністю (в основному, викладання чи адвокатура). По суті, політика для них стала пріоритетом, але політика як прагнення влади не розглядався як спосіб самореалізації [10, с. 256].

Успішність української фракції сейму залежала від професійних якостей її членів, а тому важливим було, щоб до її складу входили представники освіченої верстви, тобто еліти. Формування руської політичної еліти в Галичині залежало від прогресу соціальної модернізації, тобто від демократизації суспільного життя, що проявляється перш за все в емансипації селянського прошарку і створенні інтелігенції.

Стосовно польських сеймових фракцій, то з моменту створення сейму, чітко виокремилося п'ять політичних напрямків (стронництв), а саме: «львівські демократи», «мамелюки», «подоляки», «старі краківські консерватори», «станьчики» [7, с. 73–79]. Такий поділ обумовлювався

ідеологічним спрямуванням кожної політичної сили, а також ставленням до імперської політики і до вирішення «українського питання». Стосовно імперської політики, то в середовищі поляків відбувалося протистояння ліберальних сил, які підтримували імперську владу і радикальних, які активно виступали за розширення автономних прав чи навіть перетворення дуалістичної імперії в триєдину. Ще більше польські «сторонництва» відрізнялися своїм ставленням до українців. Так, якщо «львівські демократи» під керівництвом Ф. Смольки відстоювали ідеї федералізму і рівної участі в управлінні краєм усіх суспільних і національних прошарків [7, с. 79], то «мамелюк» і «подоляк» у своїй діяльності керувалися «національним антагонізмом» [7, с. 77].

На практиці, існуючі «сторонництва» не були окремими сеймовими фракціями, це були угруповання за політичними інтересами, натомість у сеймі, усі польські депутати входили до так званого «Польського кола», яке і було парламентською фракцією, що дублювала в тому числі й польську фракцію імперського парламенту. В умовах багатонаціональної Австро-Угорщини, об'єднання політиків за національною ознакою було виразником самоідентифікації. У цьому випадку цікавим видається факт того, що поляки, заперечуючи право українців на власну державу, власні національно-культурні і політичні права, називаючи їх «гілкою» польського народу, не включали активно їх до власних сеймових і парламентських фракцій. Тільки у перших сеймових каденціях, згідно дослідження І. Чорновола, частина українських послів входили до «Польського кола» [9, с. 42], але це робилося вірогідно саме з метою компрометації українського національного руху.

Висновки. Таким чином, не зважаючи на відносно короткий час функціонування Галицького крайового сейму, українське та польське сеймове представництво змогло не тільки сформувати власні фракції, а й забезпечити їх організаційне і політичне оформлення. Показово, що українська сеймова фракція стала мірилом трансформації національно-політичного руху, який в умовах протистояння з польською більшістю об'єднував практичних антагоністів – народовців та москвофілів. Тільки на межі XIX – на початку XX ст. українці формували власні сеймові фракції виключно за політичною, а не національною ознакою. На відміну від польських фракцій, українська відрізнялася дисциплінованістю, що вірогідно було наслідком її розмірів. Польські депутати входячи до так званого «Польського кола» були також представниками різних політичних течій і партій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречко І. Енцикліка «Рерум новарум» і відгуки в Галичині. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/entsyklika-rerum-novarum-i-vidhuky-v-halychyni/>.
2. Ілин Л. М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини XIX ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право.* 2016. № 1. С. 59–64.
3. Ілин Л. М. Ідея «соборності» в державотворчих концепціях Галичини XIX – початку XX ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-*

Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право. 2019. № 8. С. 15–21.

4. Ілин Л.М. Українське представництво Галицького крайового сейму в 1870–1876 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 211 с.

5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. на підставі споминок. Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.

6. Мікула О. Правові основи організації і діяльності Галицького крайового сейму (1861–1918 рр.): дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Львів, 2004. 179 с.

7. Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки XIX ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць*. Вип. 3–4 / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; відп. ред. Ю. Сливка. Львів, 1997. С. 58–117.

8. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Триада плюс, 2010. 224 с.

9. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. Львів, 2000. 270 с.

10. Mudryj M. Kwestia tożsamości wśród ruskich elit politycznych w Galicji. *Prace Historyczne*. 2017. Numer 144 (2). s. 255–275.

11. Semczyszyn M. Wybory w kurii miejskiej we Lwowie 1861–1914 jako pretekst dla ukazania społeczno-politycznego potencjału miasta. *Historia Slavorum Occidentis*, 2013. № 1. P. 43–71.

I. Krykhovetskyi

FACTIONAL ORGANIZATION OF AMBASSADORS OF THE GALICIAN REGIONAL SEJM

The article analyzes the legal basis of the organization of the Galician Sejm, defines the process of factional organization of Ukrainian and Polish ambassadors. It is the Sejm faction that qualifies as a voluntary association of deputies of the Sejm with the aim of clear organization of work and internal communication. Given that the legal basis for the organization of the Sejm factions in the XIX century. did not exist, deputies were guided solely by practical needs – the presence of 15 votes to make a decision on the Sejm or block the resolution. In addition, the Sejm factions of Ukrainian and Polish ambassadors were formed taking into account national and political factors. At the same time, the Ukrainians were dominated by the national, which, given the small number of ambassadors, allowed to effectively oppose the Poles. For Poles, the political current was dominant, because from the first years of the Sejm's existence, 5 political currents-parties stood out among them, forming their own factions in the Sejm, which even had different views on the «Ukrainian question». It is noteworthy that during the 1860s and 1870s Ukrainian deputies joined Polish Sejm factions, and vice versa – Polish deputies of rural origin were often members of the Ukrainian Sejm faction «Russian Club», because they were guided primarily by social issues. The social affiliation of deputies had a significant influence on factional and general Sejm activities. Thus, if in the 1860s and early 1870s the Ukrainian Sejm

ambassadors were dominated by representatives of the clergy, it was only at the turn of the 19th and 20th centuries. political leadership passes to the secular intelligentsia – lawyers, lawyers. Instead, among the Polish political factions, power belonged to the secular intelligentsia, who belonged to the wealthy strata of society. At the same time, it was the Ukrainian Sejm faction that differed in its clear organizational design and discipline. It is stated that for more than 50 years of the Sejm activity, no normative acts regulating the process of formation of the Sejm factions have been issued either by the central government or by the Sejm itself. The creation of Sejm factions was the competence of the deputies themselves or political groups, which were represented in the highest representative body of the region.

Keywords: *Sejm, faction, deputies, Austria-Hungary, Galician Sejm.*